

K infinitivním podmínkovým větám v češtině

Kateřina Milotová
Institut für Slavistik, Universität Regensburg
katkamilotova@seznam.cz

ABSTRACT: The main topic of this report are infinitive conditional sentences, which are characterized by the absence of finite verbal form in the function of predicate, whose positions are realized by the infinitive. Also the realization of a nominative subject, which may be phonetically expressed in the infinitive construction is discussed. These constructions are characterized by the fact, that the infinitive conditional sentence does not begin with the conjunction and that the modality is not explicitly expressed. The goal of this report is to provide the analysis of infinitive conditional sentences in Czech clauses according to word order, role of intonation and each individual grammatical category in the main sentence and their possible limitations, or according to the position of the infinitive conditional clause in the sentence. The analysis is made using the Czech National Corpus. The core of the report is the question whether and how are these constructions grammaticalized and which is their function and what are their competitive forms. Finally the report focuses on the topic of incidence of infinitive conditional clauses and also on the disputation whether these sentences are rather used in spoken language or whether are also common in written standard language.

1 Úvod

Tento příspěvek představuje malou část rozsáhlé studie, která se zabývá deskriptivní analýzou podmínkových vět, jejichž jádrem je infinitivní tvar slovesa. Tyto konstrukce demonstruje následující příklad (1).

(1) *Udělat to někdo dnes, nebylo by na tom nic výjimečného.*

Základním rysem této české konstrukce je postavení infinitivu v pozici predikátu a především také neblokovaná realizace subjektu. V případě výše zmíněného příkladu je pak subjekt realizován neurčitým zájmenem *někdo*. Oproti podmínkovým větám typu *Kdyby mi to řekl včera, poslal bych ten dopis doporučeně.* (Grepl – Karlík, 1998, s. 297) není infinitivní podmínková věta uvozena žádnou spojkou typu *kdyby* nebo *jestliže* a je si tedy nutno položit otázku, jakými, ať už gramatickými či jinými, prostředky je v těchto konstrukcích vyjádřena podmínka.

Pozornost je věnována nejen samotné infinitivní větě, ale také větě řídicí a jejímu predikátu, především jeho gramatickým kategoriím. V následujících kapitolách se tak zaměřím nejen na formální popis celého souvětí, ale také na detailnější analýzu predikačních kategorií času a způsobu a kongruenčních kategorií osoby a čísla predikátu ve větě řídicí. Vycházím zde z předpokladu, že se morfologické aspekty ve větě řídicí odrážejí v infinitivní podmínkové větě. Důležitým faktorem je zde možná analýza podmětu infinitivu na základě testování koreference mezi jednotlivými větami souvětí (*Objevit v sobě_i; dar tehdy_i, asi bych_i byl jiným léčitelem.*), resp. pomocí tzv. kontroly, kdy je infinitivu přiřazen neviditelný element PRO.

V souvislosti s gramatickými kategoriemi predikátu věty řídicí si také položím otázku závislosti postavení infinitivní věty v souvětí na kategorii času. Poukazují tak na Svobodův článek o infinitivních podmínkových větách (Svoboda, 1960: 74-75), ve kterém vyjadřuje

domněnku, že věta řídicí s predikátem v indikativu zřídka předchází před větou infinitivní. Svoboda to přisuzuje silné emocionálnosti infinitivní věty, ale zároveň však dodává, že i když pro tyto typy konstrukce nenašel doklady v literárních textech, zcela je nevyklučuje. Zde je nutné zmínit, že Svoboda svoji analýzu postavil pouze na několika literárních textech a neměl pro svoji práci takové možnosti, jaké nám dnes nabízí jazykový korpus.

V neposlední řadě je pak důležitý vztah děje určitého slovesa k situaci. Tím je na mysli, zda chápeme význam podmínky jako možný a nebo jako nereálný (podmínka kontrafaktuální).¹ Vycházím zde z popisu podmínkových vět (Grepl – Karlík, 1998: 291-297) a ze závislosti užití tvaru predikátu (indikativ, kondicionál) na zdůraznění toho, zda mluvčí vyjadřuje okolnosti, které mohou nastat nebo které nebyly uskutečněny. Na základě tohoto věnuji pak především pozornost predikátu věty řídicí ve tvaru indikativu, přičemž se zaměřuji na význam podmínky neuskutečnitelné a na prostředky, z kterých tato neuskutečnitelnost vyplývá.

Kromě morfologických vlastností ve větě řídicí je také důležité poukázat na základní charakteristický rys infinitivních podmínkových vět, a sice na iniciální pozici infinitivu. V souvislosti s tím se pokusím o analýzu infinitivní věty z pohledu konstrukční gramatiky (Fried – Östman, 2004).

Konstrukční gramatika pracuje s vlastní základní jednotkou – konstrukcí, kterou definuje jako spojení formy a významu. Vychází z předpokladu, že komplexní jazykové struktury jsou sami o sobě jazykovým elementem nesoucím význam. Pojem konstrukce tak zahrnuje jakoukoli formu od idiomu až po složité abstraktní struktury. Přitom se konstrukční gramatika zaměřuje především na formální aspekty takové konstrukce. Tedy na popis syntaktických, morfologických či sémantických vlastností.

Moje analýza infinitivní podmínkové konstrukce se pak tedy zaměří na aspekty slovosledu, potencionální realizace subjektu a jeho postavení ve větě, role intonace a případného omezení z hlediska kombinatoriky. Tím je na mysli popis toho, jaké druhy větných členů na sebe infinitiv v těchto konstrukcích váže.

Na základě všech výše zmíněných aspektů si položím otázku možnosti gramatikalizace (Lehmann, 1995) infinitivu popřípadě celé infinitivní věty jako abstraktní konstrukce.

2 Metody a výběr dat

Příspěvek se zaměřuje na detailnější analýzu infinitivních podmínkových vět na základě dat získaných pomocí Českého národního korpusu (ČNK), SYN2005. Také si klade za cíl poukázat na problémy, se kterými je možné se při korpusovém vyhledávání těchto konstrukcí setkat.

Jazykový korpus nabízí řadu výhod v získávání velkého množství dat. Infinitivní podmínkové věty však představují specifickou konstrukci, při jejímž vyhledávání může být velikost a bohatost korpusu spíše nevýhodou. Jak ukazuje výše uvedený konkrétní příklad, infinitivní podmínkové věty charakterizuje iniciální pozice infinitivu. Při hledání pomocí tohoto kritéria nacházím však řadu nerelevantních dokladů. Především takové věty, ve kterých stojí infinitiv v roli subjektu resp. objektu (*Učit se mě nebaví.*) nebo ve kterých nemá věta s infinitivem význam podmínky (přací věta, vedlejší věta subjektová resp. objektová).

---

¹ Vycházím z terminologie z Grepl – Karlík (1998: 291).

Infinitiv v iniciální pozici se tedy jeví jako nedostačující kritérium při vyhledávání infinitivních podmínkových vět v korpusu. Dalším argumentem je také fakt, že infinitivní věta může stát také v postpozici, za větou řídící, k níž je buď připojena asyndeticky nebo je uvozena spojkou *a*. V některých případech může být také vložena mezi dvě části věty řídící.

Tyto faktory mě motivovaly k zúžení výběru dat pro následnou detailnější analýzu. Korpusová analýza byla omezena na konstrukce s infinitivem slovesa *být* a především negace *nebýt* a dále na několik sloves, která byla vybrána podle klasifikace sémantických tříd sloves.² Argumentem pro výběr vět s infinitivem *být* resp. *nebýt* jsou především jejich specifické vlastnosti a také vysoká frekvence jejich výskytu. Například podle srovnávacího frekvenčního seznamu z korpusu SYN2005, který je dostupný na stránkách Českého národního korpusu³ a který nabízí pořadí jednotlivých slovních tvarů podle absolutní frekvence, je slovní tvar *být* na 53. místě s absolutní frekvencí 134940.

Další motivací k tomuto výběru dat je také argumentace těch několika málo autorů (např. Ružička, 1956), kteří, byť jen okrajově, infinitivní podmínkové věty tematizují. Podle těchto autorů jsou takové konstrukce časté především právě s infinitivem *nebýt*, případně *být*, a věty s infinitivem jiných sloves se jim jeví jako hovorové.

Ostatní slovesa jsou pak vybrána z jednotlivých sémantických tříd – vždy jedno sloveso reprezentující zvolenou třídu. Tato slovesa pak fungují jako kontrolní, na kterých bude demonstrováno, že infinitivní podmínkové konstrukce nejsou omezená pouze na jeden typ sloves. Při vyhledávání těchto sloves v korpusu jsem se také zaměřila na výskyt v negaci a zvláštní pozornost pak byla věnována i modálním slovesům.

2.1 Slovesa vybraná jako zástupce určité sémantické skupiny sloves

Jako modelová slovesa byla ve výsledku vybrána tato slovesa: *mít*, *stát se*, *vědět*, *udělat*, *přijít*, *dát*, *žít*, *vidět*, *říct*. U těchto sloves byla prozatím provedena korpusová analýza pouze u souvětí, v nichž infinitivní podmínková věta předchází větě řídící (2, 3). Počet nalezených vět pak zobrazuje následná tabulka 1.

(2) *Vědět*, *co mne čeká*, *asi bych se morálně připravil*. (ČNK)

(3) *Dát gól*, *mohlo se utkání vyvíjet jinak*. (ČNK)

Mít	76	Nemít	24
Stát se	9	Nestát se	1
Vědět	10	Nevědět	0
Udělat	6	Neudělat	0
Přijít	6	Nepřijít	2
Dát	8	Nedat	0
Žít	5	Nežít	0
Vidět	5	Nevidět	1
Říct/řici	6	Neríct	0
CELKEM	131	CELKEM	28

Tabulka 1: Počet nalezených infinitivních podmínkových vět s modelovými slovesy

² Sémantická klasifikace predikátorů podle Karlík – Nekula – Rusínová (2003: 372 – 383).

³ *Český národní korpus: Srovnávací frekvenční seznamy*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupné z WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/srovnani10.php>

Z této tabulky je zajímavý především počet nalezených podmínkových vět s infinitivem v negaci. Vyšší počet dokladů negace byl nalezen pouze v případě podmínkových vět s infinitivem *nemít* (4). Pracovní hypotézou byl však předpoklad vyššího nálezu negace u všech sloves, to ale korpus nepotvrdil.

(4) *Nemít svou hudbu, tak se tu zblázním!* (ČNK)

3 Detailní analýza konstrukcí s *být/nebýt*

3.1 Shrnutí analyzovaných aspektů

Při vyhodnocování získaných dat pomocí korpusu se zaměřuji na tyto aspekty:

- (a) formální popis postavení infinitivní věty v souvětí (před nebo za větou řídicí);
- (b) věta řídicí - gramatické kategorie predikátu (kongruenční kategorie osoby a čísla, predikační kategorie způsobu a času);
- (c) popis infinitivní konstrukce z hlediska pojetí konstrukční gramatiky
  - podmět v infinitivní větě (forma podmětu, omezení)
  - kombinatorika
  - slovosled

3.2 Korpusová analýza – postavení infinitivní věty v souvětí, věta řídicí

3.2.1 *nebýt*

Celkově bylo v korpusu SYN 2005 nalezeno 1431 dokladů infinitivních podmínkových vět s infinitivem *nebýt*, z nichž 1030 bylo s infinitivní větou před větou řídicí a 401 nálezů s infinitivní větou v postpozici (5, 6)

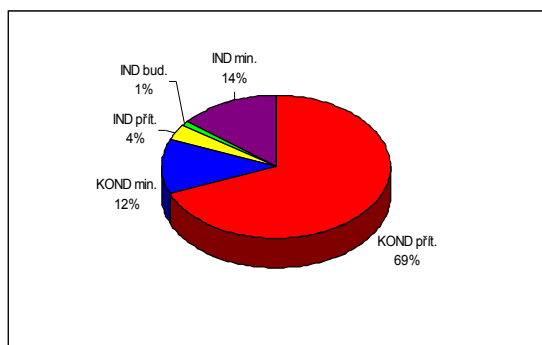
(5) *Nebýt mé staré tety Marie, byla by ta báseň nenávratně ztracena.* (ČNK)

(6) *Parta by se rozpadla, **nebýt** televize.* (ČNK)

Následná analýza gramatických kategorií času a způsobu predikátu ve větě řídicí (bez ohledu na postavení v souvětí) přinesla tyto výsledky (viz tabulka 2, graf 1):

KOND přít.	987
KOND min.	174
IND přít.	51
IND bud.	15
IND min.	204
CELKEM	1431

Tabulka 2: Gramatická kategorie času a způsobu predikátu věty řídicí

Graf 1: Grafické znázornění s údaji v procentech.

Z údajů, které demonstruje jak tabulka tak i graf, vyplývá, že nejčastěji má predikát věty řídicí tvar kondicionálu přítomného (987 nálezů, 69%), příklad (7). Druhou nejčastější formou je pak podle korpusové analýzy forma indikativu minulého (204 nálezů, 14%), příklad (8). Celkem vysoký výskyt nálezů má však i tvar kondicionálu minulého (174 nálezů, tedy 12%), příklad (9). Tento výsledek je zajímavý především proto, že tvar kondicionálu minulého je v češtině někdy již považován za zastaralý.

(7) *Nebýt vás, nikdy **by se** tohle o své drahocenné dceři **nedověděl**.* (ČNK)

(8) *...a nebýt závěrečného polevení rokycanských hráčů, **měli** na větší výhru než konečných 21:17..* (ČNK)

(9) *Nebýt Lindy Bellové, **byl by to nikdy neudělal**.* (ČNK)

Tato analýza je důležitá především z hlediska předpokladu, že se gramatické kategorie predikátu věty řídicí odrážejí v infinitivní podmínkové větě a lze pomocí nich interpretovat význam podmínky celého souvětí. Důležitá se proto jeví otázka významu podmínky v případech, kdy ve větě řídicí stojí predikát ve tvaru indikativu. Tyto věty byly proto dále detailněji analyzovány. Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto příspěvku jsem se zaměřila pouze na analýzu největšího počtu dokladů s indikativem, a to indikativem minulým. Zajímavý je především fakt, že z celkově nalezených 204 dokladů bylo 101 nálezů s predikátem modálního slovesa *moci* (10). Modalita výpovědi je tedy vyjádřena pomocí tohoto slovesa.

(10) *....ale nebýt zamítavého stanoviska tehdejšího SSSR, **mohl** se Jan Masaryk stát prvním generálním tajemníkem.* (ČNK)

Dalším krokem je pak analýza vět s indikativem ve větě řídicí jiného slovesa než modálního a především otázka, jakým způsobem je v těchto větách vyjádřena nereálnost podmínky. Z analýzy je zřejmé, že nereálnost podmínky může vycházet z několika aspektů. Podíváme se proto na několik příkladů. Kromě kontextu (11) to je především časové začlenění děje věty (12) ale také znalost světa (13, 14).

(11) *... kdy jsem tu přenocoval, to však bylo opravdu jen ojedinele, protože to nestálo za tu rozmrzlost manželky. Nebýt jí, **nocoval jsem** na chatě určitě **častěji**.* (ČNK)

(12) *Nebýt věcí, s nimiž jsem zbytečně ztrácel čas, **stál jsem ted'** před vládcem.* (ČNK)

(13) *Nebýt nad ní 9. srpna 1945 zataženo, dopadla atomová bomba sem.* (ČNK)

(14) *Nebýt Clintonovy administrativy, nejsme v NATO.* (ČNK)

V příkladu (11) je důležitých několik faktorů. Ve větě řídicí je to především adverbium *častěji*, které nás odkazuje na kontext z předcházejícího souvětí. Z něj se totiž dovídáme, že

mluvčí přenocoval *opravdu jen ojedinele* a z toho pak můžeme interpretovat nereálnost podmínky celé infinitivní věty. Příklady (13) a (14) demonstrují okolnosti děje, bez nichž by se děj neuskutečnil. Ze znalosti však víme, že se děj uskutečnil (např. vstup ČR do NATO) a tudíž můžeme říct, že tyto věty vyjadřují podmínku nereálnou, resp. neuskutečněnou. V příkladu (12) je důležité především adverbium *ted'*, které vyjadřuje časové zařazení děje.

Z hlediska predikátu ve tvaru indikativu se analýza zaměřuje také na gramatickou kategorii aspektu, a to u vět řídicích, ve kterých predikát stojí ve tvaru indikativu budoucího času. Všechny nalezené doklady, tedy 15 případů, byly od sloves dokonavých. Nebyl nalezený ani jediný případ složené formy budoucího času sloves nedokonavých ani tvar budoucího času pomocného slovesa *být* (15).

(15) *Nebýt vás, neukáže se tu.* (ČNK)

Predikát ve tvaru indikativu se jeví také jako důležitý faktor z hlediska analýzy postavení podmínkové věty v souvětí. Jak již bylo zmíněno výše, Svoboda nenašel ve své analýze jediný doklad pro postavení infinitivní konstrukce v postpozici, když stojí ve větě řídicí predikát v indikativu. Pokud se podíváme na celkovou analýzu nalezených podmínkových vět s jádrem ve tvaru infinitivu *nebýt*, nalezneme pouze 50 případů, kdy věta řídicí s predikátem v indikativu (přítomném, budoucím i minulém) předchází větě infinitivní. Zajímavé však je, že ze 37 případů se jedná o věty s modálním slovesem *moci* v pozici predikátu věty řídicí (16), celkem 3 doklady jsou pak s modálním slovesem *muset* (17) a v případě jednoho dokladu stojí ve větě řídicí sloveso *mít* ve smyslu modálním (18).

(16) *Trik mohl být úspěšný, nebýt jedné maličkosti.* (ČNK)

(17) *Vůbec k tomu nemuselo dojít, nebýt toho problému s mým těhotenstvím.* (ČNK)

(18) *Spokojen jsem vlastně měl být i já, nebýt pocitu smutku, který se mě zmocnil.* (ČNK)

Pokud srovnáme celkový počet nalezených podmínkových vět s infinitivem *nebýt*, je zřejmé, že pozice infinitivní věty za větou řídicí, v nichž stojí predikát ve tvaru indikativu, není častý a převažuje tedy v tomto případě pozice infinitivní věty před větou řídicí.

Stejně jako byly analyzovány gramatické kategorie způsobu a času, byla vyhodnocena i data týkající se kongruenčních kategorií osoby a čísla. Z korpusových dat vyplývá, že nejčastější formou je 3. osoba singuláru a plurálu. Naopak se potvrdila hypotéza, že druhá osoba je s velmi nízkým počtem nálezů značně omezena (viz tabulka 3).

1. sg.	260
2. sg.	13
3. sg.	887
1. pl.	109
2. pl.	15
3. pl.	147
CELKEM	1431

Tabulka 3: Gramatická kategorie osoby a čísla predikátu věty řídicí

Podívejme se nyní na věty, v nichž stojí ve větě řídicí forma 2. osoby, o něco detailněji. Především se zde nabízí otázka typu textu, ze kterého věta pochází a také, zda se jedná o překlad nebo o původní český text. Celkově bylo tedy nalezeno 28 dokladů s predikátem ve 2. osobě singuláru i plurálu. Demonstrují je dva příklady (19, 20).

(19) *Žila bys úplně jinak, nebýt války?* (ČNK, Ikarie)

(20) ... *nebýt trička s nápisem SourceForge 3.1, mohli byste ho klidně mít za surfaře.* (ČNK, Kořist – Christon, Michael)

Detailnější analýza prokázala, že nalezené doklady s predikátem v 2. osobě nejsou omezeny pouze na původní české texty a stejně tak nejsou omezeny jen pouze na určitý typ textu. Převažují však beletristické texty, největší počet (15 nálezů) je z románů, 3 doklady jsou pak ze souboru povídek a 4 doklady z dramatického textu. Zbývajících 6 dokladů je z publicistického textu (21).

(21) *Nebýt revoluce, byl byste pořád komunistou?* (ČNK, Lidové noviny – Magazin, 3/2003)

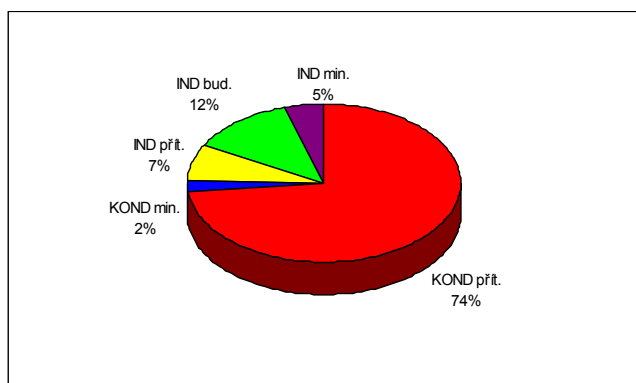
3.2.2 být

Stejně jako infinitivní podmínkové věty s infinitivem *nebýt* byly pomocí korpusových dat z SYN2005 analyzovány a všechny nalezené doklady s infinitivem *být*. Celkově, po vyřazení všech nerelevantních dokladů, bylo nalezeno 325 vět, z nichž 288 bylo s infinitivní větou před větou řídicí, 30 s infinitivní větou v postpozici a 7 případů s infinitivní větou vloženou mezi dvě části věty řídicí.

Analýza jednotlivých tvarů predikátu věty řídicí pak přinesla téměř stejný výsledek jako u vět s infinitivem *nebýt*. S 238 doklady (74%) převažuje znatelně tvar kondicionálu přítomného (22). Oproti větám s *nebýt* byl nalezen jen malý počet vět s predikátem ve tvaru kondicionálu minulého (8 dokladů, 2%). Celkový přehled nalezených tvarů predikátu představuje názorně následující tabulka 4 a grafické znázornění ve grafu 2. Pro názornost uvádím i několik příkladů (22), (23), (24), (25).

KOND přít.	238
KOND min.	8
IND přít.	24
IND bud.	40
IND min.	15
CELKEM	325

Tabulka 4: Gramatická kategorie času a způsobu predikátu věty řídicí

Graf 2: Grafické znázornění s údaji v procentech.

(22) *Být to jindy, **byl by se sám podivil.*** (ČNK)

(23) *Být vámi, tak ho dál **hledám.*** (ČNK)

(24) *Být tam myš, tak **vyskočí** na židli.* (ČNK)

(25) *Být tam jen ta babička sama, tak ta žena **zemřela.*** (ČNK)

Vyhodnocení dat týkajících se kongruenčních kategorií přinesla téměř stejné výsledky jako analýza infinitivních podmínkových vět s *nebýt*. Jedná se o omezení tvarů ve 2. osobě singuláru i plurálu. Avšak na rozdíl od vět s *nebýt* převažující formou není 3. ale 1. osoba, především 1. osoba singuláru (tabulka 5). Důvodem je to, že se jedná o subjektivní, často velmi emocionální, typ výpovědi (26, 27).

1. sg.	201
2. sg.	7
3. sg.	90
1. pl.	8
2. pl.	7
3. pl.	12
CELKEM	325

Tabulka 5: Gramatická kategorie osoby a čísla predikátu věty řídicí

(26) *Být na vašem místě, určitě **bych se provdala** za Angličana.* (ČNK)

(27) *A být tebou, **šla bych** studovat medicínu.* (ČNK)

I v případě podmínkových vět s infinitivem *být* jsem se zaměřila podrobněji na řídicí věty, v nichž je predikát ve tvaru 2. osoby (28). I tato analýza ukázala zastoupení různých žánrů, převážně románu (5 dokladů).

(28) *Být ženská, **zabral bys** mi na to?* (ČNK, Dům vrácené ozvěny – Lustig, Arnošt)

3.3 Korpusová analýza –z hlediska konstrukční gramatiky

V této kapitole se zaměřím na popis infinitivní konstrukce ve smyslu konstrukční gramatiky. Zaměřuji se tedy především na pozici podmětu v infinitivní větě a na to, co k sobě infinitiv v analyzovaných konstrukcích dále váže, na slovosled a na jeho roli.

3.3.1 *nebýt*

Celkové vyhodnocení toho, co na sebe infinitiv *nebýt* váže, především pozici subjektu, znázorňuje tabulka 6.

substantivum nominativ	14
substantivum genitiv	1069
substantivum instrumentál	2
pronomen genitiv	191
"nebýt toho, že.."	154
jiné	1

Tabulka 6: Kombinatorika – větné členy, které na sebe infinitiv váže

Z analýzy postavení podmětu v konstrukcích s infinitivním predikátem *nebýt*, vyplývá, že nejčastěji stojí jako subjekt v těchto konstrukcích podstatné jméno v genitivu (29). Oproti předpokladu Skladby češtiny (1998: 294) však není genitiv záporový pro tento typ vět závazný. Data získaná pomocí korpusu dokazují i 14 dokladů se substantivem v nominativu (30, 31). Jak ukazuje příklad (30) může být však toto substantivum součástí predikátu jako přísudkové podstatné jméno. V jiných případech, příklad (31), však má taková věta se substantivem v nominativu význam „být někde/na určitém místě“. Genitiv záporový je tak užíván jen ve smyslu absolutní existence (resp. neexistence).

(29) *Nebýt nadávek na rozhodčí, diváci by se nudili.* (ČNK)

(30) *Caleb by mohl být světcem, nebýt trochu moc velký intelektuál.* (ČNK)

(31) ... *a nebýt v ordinaci Dana, zavolala by mu.* (ČNK)

Stejně tak jako substantivum nominativ může být i substantivum instrumentál přísudkovým podstatným jménem. Tak tomu je v celkově dvou nalezených dokladech v korpusu (32).

(32) ...*nebýt malířem, chtěl by být námořníkem.* (ČNK)

Jak vyplývá z tabulky 6, podmět se v podmínkové větě obsahující záporný predikát *nebýt* vyjadřuje nejen genitivem substantiva, ale také osobního zájmena (33) a zájmena odkazujícím na následující větu podmětnou (34). Pouze v jednom případě pak byla nalezena konstrukce bez podmětu (35). Podmět se však na základě koreference mezi oběma větami vyznívá z věty řídicí.

(33) *Nebýt jich, nestál bych tady.* (ČNK)

(34) *Nebýt toho, že máme doma tři děti, zvažovali bychom si toho chlapečka vzít.* (ČNK)

(35) ...*a nebýt tak otupělý; bohaprázdným potloukáním po světě, mohl jsem; to být já, kdo ho poznal.* (ČNK)

Z hlediska slovosledu lze říci, že korpusová analýza potvrdila fixaci slovosledu, a to nejen co se týče infinitivu v iniciální pozici ale také subjektu ve tvaru genitivu. Ve všech nalezených případech totiž stojí genitiv na druhé pozici za infinitivem. Oproti tomu se

postavení subjektu v nominativu jeví být bez pevnější pozice. Důležitou roli zde hrají také klitika (36)

(36) *Nebýt tam Jarda, nešel bych.* (ČNK)

V neposlední řadě je slovosled také důležitý z hlediska významu výpovědi. Když se podíváme na příklady (37) a (38), jeví se jako zcela stejné výpovědi. Avšak z hlediska konatele děje věty řídící můžeme tato souvětí interpretovat dvojím způsobem. Ve větě v příkladu (37) je konatelem děje Dana, v druhé větě však vyrozumíváme, že konatelem děje není ani Dana ani mluvčí, ale je to někdo jiný, třetí osoba. Důležitou roli zde hraje důraz, který je v první větě kladen na *v ordinaci* a v druhé větě na slovo *Dana*.

(37) *Nebýt Dana_i v ordinaci, zavolala_i by mu.* (ČNK)

(38) *Nebýt v ordinaci Dana_i, zavolala_j by mu.* (ČNK)

Pomocí korpusu bylo také analyzované postavení podmětu v infinitivní větě před infinitivem *nebýt*. Počáteční hypotézou byla možnost postavení osobního zájmena na začátku infinitivní konstrukce, což by mohlo být motivováno snahou explicitně vyjádřit mluvčího v podmětu a emocionalitou výpovědi (39). Naopak předpokladem byla nemožnost takového postavení subjektu ve formě podstatného jména (40).

(39) *Já nebýt v Praze, ...*

(40) **Petr nebýt v Praze, ...*

Korpusové vyhledávání však nepřineslo ani jediný doklad takové infinitivní podmínkové věty. Důvodem by mohla být právě emocionalita výpovědi, kdy je na osobní zájmeno kladen důraz, a s tím související převaha takových vět spíše v mluveném jazyce.

3.3.2 být

Aspekty kombinatoriky, tedy toho, co na sebe infinitiv může vázat, a především aspekty slovosledu a s tím souvisejícího postavení podmětu v infinitivní konstrukci byly také detailněji analyzovány v podmínkových větách s infinitivem *být*. Souhrnný přehled pak znázorňuje tabulka 7.

substantivum nominativ	36
substantivum instrumentál	40
pronomen nominativ	6
pronomen instrumentál	95
"na ..... místě"	39
"být to" + subst.nominativ	13
jiné	96

Tabulka 7: Kombinatorika – větné členy, které na sebe infinitiv váže

Stejně jako v infinitivních konstrukcích s *nebýt*, váže na sebe infinitivní predikát *být* substantivum v instrumentálu v roli přísudkového podstatného jména (41). Velmi často pak stojí na druhé pozici za infinitivem zájmeno v instrumentálu (42). Jedná o se právě o subjektivní výpovědi, v nichž konatelem děje je právě již výše zmiňovaná 1. osoba, která je v těchto konstrukcích nejčastější.

(41) *Být ministrem životního prostředí, tak ty lidi zastřelím.* (ČNK)

(42) *Být tebou, nikdy bych nic takového neřikal.* (ČNK)

Oproti konstrukcím s *nebýt* na sebe infinitiv *být* častěji váže subjekt v nominativu, a to jak substantivum (43) tak i pronomen (44).

(43) *Být tu měkká půda, zapadne vozík až po nápravy.* (ČNK)

(44) *A být v jejím relikviáři já, přitáhl bych to dítě k sobě zrovna jako ona.* (ČNK)

Z teorie syntaxe⁴ víme, že slovní vyjádření podmětu predikátu ve formě 1. a 2. osoby pomocí osobního zájmena je v češtině „sekundární a je vždy motivováno různými faktory“ (Karlík – Nekula – Rusínová, 2003: 411). Ve větě řídicí v příkladu (44) tak není slovně podmět vyjádřen, vyrozumívá se z tvaru přísudku. V infinitivní konstrukci však stojí podmět ve formě osobního zájmena. To je zde motivováno především komunikačním faktorem. Postavení zájmena *já*, zde můžeme interpretovat dvojím způsobem. Zaprvé to lze chápat tak, že osoba specifikovaná osobním zájmenem představuje informační jádro výpovědi a stojí tedy jako nová informace v zadní části výpovědi. Zadruhé můžeme osobní zájmeno chápat jako prostředek vyjádření protikladu k jiné osobě.

Některé infinitivní podmínkové věty s *být* vykazují také znaky frazeologismu. Jedná se o konstrukce typu „*být na ....místě*“ (45). Tento typ podmínkových konstrukcí s infinitivem *být* se jeví jako velmi produktivní.

(45) *Být na jejich místě, choval bych se stejně.* (ČNK)

Nejčastěji, 96 nalezených dokladů, na sebe infinitiv *být* neváže ani substantivum ani pronomen. Jedná se především o takové konstrukce, v nichž stojí přísudek slovesně-jmenný s přísudkovým přídavným jménem (46, 47).

(46) *Být mladší, asi bych se téhle dívky měl bát.* (ČNK)

(47) *Být takhle padlá na hlavu, zasloužila bych si to.* (ČNK)

Kromě přísudkového přídavného jména stojí v těchto infinitivních konstrukcích často také adverbialní výrazy, tedy takové výrazy, které zastupují pozici příslovečného určení (48, 49).

(48) *Být v boxerském ringu, možná by se fotbalisté Brna v pondělní dohrávce proti Teplicím dočkali hrozeného ručníku.* (ČNK)

(49) *Být v lese, vypadalo by to na datla, ale já byl ve svém pokoji.* (ČNK)

Z hlediska analýzy postavení podmětu, jsou pak důležité právě morfologické vlastnosti věty řídicí, tedy gramatické kategorie predikátu, ale také kontext. Z kontextu nebo z věty řídicí se pak vyrozumívá podmět infinitivní konstrukce.

Zaměříme-li se na slovosled infinitivní konstrukce s *být*, můžeme dojít k podobných závěrům jako u konstrukcí s infinitivem *nebýt*. I zde je slovosled fixován, především z pohledu na infinitiv v iniciální pozici. I zde hrají samozřejmě důležitou roli klitika (50, 51). V obou níže uvedených příkladech stojí tzv. nestálé příklonky. Jejich pořadí je pak v příkladech

(51) přesně určeno.

(50) *Být tam řeka, stejně by mě k ní naši nepustili.* (ČNK)

(51) *Být tu se mnou můj tlumočník bubeník Juráš, určitě by mi ten řev přeložil.* (ČNK)

Velmi zajímavá je analýza slovosledu v případě infinitivních konstrukcí s *být* především z toho důvodu, že na rozdíl od konstrukcí s *nebýt*, bylo v korpusu nalezeno celkem 16 dokladů s osobním zájmenem v pozici před infinitivem, a to 15 dokladů se zájmenem *já* (52) a jeden doklad se zájmenem *on* (53). To můžeme chápat jako důkaz mého předpokladu,

⁴ srov. Karlík – Nekula – Rusínová (1995)

že tyto případy se vyskytují v subjektivních emocionálních výpovědích, které právě podmínkové věty s infinitivním predikátem *být* představují.

(52) *Já být váš syn, tak se nežením.* (ČNK)

(53) *On být černochem, tak už k vraždě sáhl dávno, co já? Já ne.* (ČNK)

4 Závěr

Příspěvek představil pouze několik oblastí zkoumání infinitivních podmínkových vět a zaměřil se především na korpusové vyhledávání a na následnou analýzu nalezených dokladů těchto konstrukcí. Přesto je možné již formulovat první závěry a především následující kroky, na které je nutné se ještě zaměřit.

4.1 První výsledky

Analýza predikátu věty řídicí dokázala žádné větší omezení v predikačních kategoriích způsobu a času. Z hlediska kongruenčních kategorií osoby a čísla potvrdila analýza hypotézu značného omezení 2. osoby singuláru i plurálu. Nebylo však prokázáno, že by se tato forma používala pouze v publicistickém stylu nebo naopak pouze v beletristickém.

Detailnější analýza infinitivních konstrukcí z pohledu konstrukční gramatiky prokázala fixaci slovosledu, především z hlediska iniciální pozice infinitivu. V emocionálních výpovědích s infinitivním predikátem *být* však mohou stát osobní zájmena před infinitivem. V těchto větách je užíván silný větný důraz, který zde může sloužit také k vytýkání do protikladu.

Získaná korpusová data vyvrátila předpoklad⁵ obligatorního subjektu v genitivu záporovém u infinitivních vět s *nebýt*. Genitivu záporového je využíváno v těchto větách pouze ve smyslu absolutní existence, ve smyslu „nacházet se někde“ pak stojí ve větě v pozici subjektu substantivum případně pronomen v nominativu. Data také prokázala fixaci pozice genitivu záporového bezprostředně za infinitivem. Na rozdíl od podmínkových vět s infinitivem *nebýt*, v nichž pouze v jednom dokladu nebyl podmět slovně realizován, bývá v podmínkových větách s *být* podmět častěji nevyjádřen.

V neposlední řadě je pak nutné zdůraznit, že podle dosavadní korpusové analýzy infinitivní podmínkové věty nejsou omezeny pouze na slovesa *být* případně *nebýt*. Tato skutečnost se pak týká počáteční otázky gramatikalizace. Pro možný stupeň gramatikalizace hovoří fixace pozice infinitivu. Naopak však to, že infinitivní podmínkové věty jsou realizovány i pomocí jiných sloves, mluví spíše proti možné gramatikalizace. Tento fakt se pak odráží i v následujících krocích, které jsou v další analýze infinitivních podmínkových vět nutné.

4.2 Další kroky

Na základě získaných dat a již provedených analýz infinitivních podmínkových vět v češtině je nutné se v dalších krocích zaměřit především na podrobnou analýzu těch souvětí, v nichž stojí ve větě řídicí predikát ve 2. osobě. Zejména je nutné objasnit příčinu omezení této osoby. S tím souvisí především zkoumání možných konkurenčních forem infinitivních podmínkových vět, k nimž by podle mého předpokladu mohly patřit především imperativní věty, které mají význam podmínky. Důležitá je také analýza samotných, synonymních, podmínkových vět s predikátem *být* resp. *nebýt* v určitém tvaru a jejich srovnání

---

⁵ Karlík – Nekula – Rusínová (2003: 414), Grepl – Karlík (1998: 294)

s infinitivními větami. Cílem je hledání nějakých omezení v užití infinitivních podmínkových vět ve srovnání s podmínkovými větami, jejichž jádro tvoří infinitiv.

Jako velmi zajímavé se také jeví korpusové vyhledávání možných infinitivních podmínkových vět s neosobním slovesem, tedy např. *pršet*, případně s reflexivními tvary sloves. Stejně tak se v dalších krocích zaměřím i na testování možnosti modálních sloves v pozici infinitivu v těchto větách.

V neposlední řadě se testování zaměří na možnou gramatikalizaci celé infinitivní věty jako abstraktivní jednotky z pohledu konstrukční gramatiky.

LITERATURA

FRIED, M. – ÖSTMAN, J-O. (eds.). (2004): *Construction Grammar in a cross-language perspective*. Amsterdam: John Benjamins.

GREPL, M. - KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.

KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (eds.). (2003): *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vydání, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

LEHMANN, Ch. (1995): *Thoughts on Grammaticalization*. München/Newcastle.

RUŽIČKA, J. (1956): *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

SVOBODA, K. (1962): *Infinitiv v současné češtině*. Rozpravy ČSAV, Praha: Academia

SVOBODA, K. (1960): *Infinitivní věty podmínkové*. In *Naše řeč* 63, Praha: Nakladatelství ČSAV, 65–78.

Český národní korpus - SYN2005, 2005. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>

Český národní korpus: Srovnávací frekvenční seznamy. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupné z WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/srovnani10.php>